

מאבקי שיח

על השתלטותה של המחשבה הניאו-ליברלית על השיח השמאלי ועל אופני התאגדות

:: צפיר גדרון

הן נכתבו מראש בהקדמה). כן, יש בינינו פעילים בגזרות השונות של החברה כאנשי חינוך ורווחה ואנחנו שותפים (לפעמים אפילו בין המארגנים) לקמפיינים פוליטיים שמאליים (הפגנות, שבתות וכו') או לפורומים שונים כגון יסו"ד, או שאנו חברי מפלגות שמאל, אבל כל אלה אינן בהם כדי לענות על סיבת השותפות שלנו.

כבר כשני עשורים באופן הולך וגובר ישנה תחיה מחודשת של רעיון הקבוצה, כמו גם הופעה מחודשת של מושגים מתוך השיח הסוציאליסטי והסוציאלי בתוך השיח הכללי. תחיה קהילתית זו נראית בעיני רבים מקרב המעגלים השמאל-חברתיים, וכתוכם גם בעיניי, תגובת נגד כמעט טבעית נוכח התחזקות המגמות המפרקות הניאו-ליברליות והקפיטליסטיות שנחזות בעשורים האחרונים. ואולם, על אף מראית עין זו, יש להקפיד ולשים לב לדקויות ולראות את ההבדלים שבין ההתאגדויות השונות. על אף שיתכן כי תופעה חברתית זו של הופעת הקבוצות בנוף הישראלי אחידה מבחינת היותה תגובה לתהליך אחד, היא אינה הומוגנית מבחינת היסודות הרעיוניים עליהן היא יושבת ומבחינת הכוונות והמטרות המיוחסות לקבוצה. לא כל ההתאגדויות הינן תגובת נגד סוציאליסטית, ישנן שמתפקדות דווקא כמנגנון משלים לתהליכי הפירוק החברתיים וכמענה פילנתרופי למדיניות ההפרטה. גם במישור של מאבקים ציבוריים, מצליחים פעמים רבות לכלכל בין תפישות סוציאליסטיות של קהילה לתפישות קהילתניות שמרניות.

זולתנות (אלטרואיזם) כמניפולציה פסיכיסטית

באחת הפעמים בהן היה בית הספר שלי אחראי על פעילות אוהל המחאה של המורים, נערכה במקום הפגנת שמיניסטים תחת הכותרת: "נלחמים למען החינוך". היה להם רצון לחזק את המורים ולהביע גם את דעתם כמי שנפגעים מן השביתה. המסר איתו רצו (זה היה מסע אלונקות) היה

אקדים מספר התנצלויות לטענות שיופנו בוודאי בהמשך המאמר: אני מאמין בחשיבותם של חיים של מעורבות של האדם בחברה ובפוליטיקה. וכן ביציאה מגדרי האני אל האחר כמעשה ראוי שמעניק משמעות גדולה לחיים. אני אפילו (רחמנא לצלן) חושב שגם למעשים שאינם חלק מפרויקט קידום הצדק אלא קרובים יותר לצדקה יש משמעות בהיותם קשובים לכאן ולעכשיו ובראותם פנים ואנשים בתוך המאבק ולא רק רעיונות ומחשבות. והתנצלות אחרונה, אני מודע לביקורות הפוסט-מודרניסטיות על המודל המדבר על קיומו של "אני אותנטי פנימי".

התאגדויות רצוניות מלמטה

ובכל זאת, למרות כל האמור לעיל, יש לי נטייה וחיבה יתרה לכל אותם גופים שצומחים מלמטה בהתארגנויות וולונטריות שוויגניות שניתן לראות בהם "self-made". כאלו שההתאגדות בהם נובעת תחילה מרצון המקימים לתקן את חייהם גופם או מרצונם להיאבק על זכויותיהם ורווחתם, ושל אחר מכן, או בד בבד, מגיעה גם הבנה בדבר כוחה של ההתאגדות להשפעה החוצה, על החברה בכללה ובדבר האחריות עליה (גם לשם הצלחת תיקון החיים הפרטיים, אך גם כמטרה בפני עצמה). במאמר זה אנסה להגן על הרעיון השיתופי עצמו כתכנית פעולה פוליטית שיש לה יסודות רעיוניים עמוקים וזכות קיום גם כשלעצמה. בכלל זה ברצוני להגן גם על צדקת הרעיון שציבור יאבק למען עצמו: זכויותיו ורווחתו.

הרבה פעמים כאשר אני נפגש עם מישהו, פעמים רבות מישהו שנמנה על המעגלים השמאל-חברתיים או אפילו הקבוצתיים, ומספר לו שאני חבר בקבוצה שיתופית, אני מיד נשאל – בטרם הספקתי לומר דבר נוסף – "מה אתם עושים?". ובכן, אני אומר ללא כחל ושרק ובלי כל התנצלות – אנחנו מתמודדים על חיי שיתוף! (מי שמחפש התנצלויות

הרבה פעמים כאשר אני נפגש עם מישהו... ומספר לו שאני חבר בקבוצה שיתופית, אני מיד נשאל – בטרם הספקתי לומר דבר נוסף – "מה אתם עושים?". ובכן, אני אומר ללא כחל ושרק ובלי כל התנצלות – אנחנו מתמודדים על חיי שיתוף!

בשלת היה כתוב: "נלחמים
על החינוך למעננו". אחד
החברה לא אהב את
הסימט 'למענו', הוא
הרגיש איתה לא נוח ולבסוף
שלף את הטיעון "אנחנו
סוציאליסטים" - להבנתו...
סוציאליזם פירושו זולתנות.

ספק אם צורת חיים
זולתנית, שאינה מביאה
בחשבון במידה שווה גם את
צרכי בתכנון חיי, יכולה
להוות דרך חיים לאורך זמן
ולא מצב זמני בלבד, בפרט
כשמקימים משפחה.

על מנת להביא שם לשינוי. אין כאן יומרות
לשינוי הסדר החברתי, אלא לעשיית מעשה טוב
(דבר שאין בו פסול כשלעצמו, אלא שהוא אינו
מהפכני). אם נזכור את מקורות המימון ניווכח כי
אין כאן מגמה מהפכנית-פוליטית, אדרבא זוהי
פעולה שמרנית-חברתית. תפישה שבבסיסה חמלה
וקבלת הגזרה "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ".
ניסיון לקדם את החלשים בתוך השיטה הקיימת
ולא ביקורת על עצם השיטה והצבת חלופה לה.
גם הקבוצות עצמן לא צמחו בהכרח על ביקורת
חברתית ועל רצון לכונן חברה אחרת. בסיס
ההתאגדות זולתני ולא עצמי, אין כאן רצון לחיות
חיי קהילה, חיי שיתוף, אלא רצון לבצע משימה
בחברה והקבוצה היא בבחינת כלי המאפשר ומקל
את מימוש המשימה החברתית. ספק אם צורת
חיים זולתנית, שאינה מביאה בחשבון במידה
שווה גם את צרכי בתכנון חיי, יכולה להוות
דרך חיים לאורך זמן ולא מצב זמני בלבד, בפרט
כשמקימים משפחה. ולכן על אף שכוונתם של
קהילות שח"ף לכונן "התיישבות קבע חברתית",
אני תוהה אם יצליח הדבר אם יתבצע באופן הזה.
החולשה המרכזית, אם כן, של קהילות שח"ף היא
חוסר האמונה שלהן בעצמן, בזכות הקיום שלהן
כקהילות כמטרה בפני עצמה.

כל התהליך הזה מזכיר את דבריו של איליץ:
"הן העשירים והן העניים... כאלה כן אלה רואים...
בלימוד עצמאי - לימוד שאינו מהימן, ובארגון
קהילתי שאין הרשויות מממנות אותו [במקרה
הנ"ל קרנות הון כמו קרן אורן וקרן סקט"א-רש"י
צ. ג.], צורה של תוקפנות וחתיחה. שתי הקבוצות
מתייחסות בחשד להישגים עצמאיים..."
(מתוך איוון איליץ, ביטול בית הספר, ע' 13).
אדוארד ברנשטיין טען שהסוציאלי-דמוקרטיה
היא הליברליזם האמיתי, אני מסכים עם טענה זו.
בסופו של דבר אני תופש את עצמי כליברל, כמובן
שאני מציב במרכז את חירות האדם, אלא שבניגוד

כי בעוד המדינה יודעת לדרוש מהם להתגייס
לצבא ולסכן את עצמם להגנתה, היא מצידה
אינה פועלת נמרצות לפתור את המשבר שהם
יהיו בין נפגעיו הראשיים. ובמקרה שמעתי דיון
בין מספר תלמידים שהתנהל סביב הכנת שלט
להפגנה. בשלט היה כתוב: "נלחמים על החינוך
למעננו". אחד החברה לא אהב את הסימט
'למעננו', הוא הרגיש איתה לא נוח ולבסוף שלף
את הטיעון "אנחנו סוציאליסטים" - להבנתו
(כך גם הסביר, לא על פי פרשנותי האישית
בלבד) סוציאליזם פירושו זולתנות.

אפשר לומר שאני נטפל לדוגמא אחת של תלמיד
תיכון שלא למד כראוי וכי אין לראות בבלבולו
האישי עדות לבלבול רווח, אבל לתחושתו זהו
אכן הכיוון בשיח החברתי היום. פעמים רבות
מדי שמעתי מורים ומרצים המצהירים באופן
מתריס כי הם אינם מתביישים לומר שהם נאבקים
על שכרם, דבר המעיד כמובן כי הם דווקא
כן מתביישים או חשים כי עליהם להתבייש.
אנחנו רואים בעין יפה מאבקים שמהותם
עזרה לחלשים (המוחלשים) על ידי בעלי
הכוח. אבל הפעלת כוח עצמית של החלשים
למען עצמם על ידי התאגדות, לב ליבה של
ההיסטוריה הסוציאליסטית, מבוקרת באופן
דמגוגי ומניפולטיבי כאגואיסטית ולא-ראויה.
קל וחומר הפעלת כוח עצמית של מי שנמצא
במעמד הבינוני שאינו נתפס (לעתים קרובות
שלא בצדק) כחלש כלל.
קיום דומים נוכל למצוא אם נבחן את עולם
הקבוצות. אחד החלקים הגדולים בתוך "עוגת"
הקבוצות החדשות הן קהילות שח"ף. מי הן
הקבוצות הנמנות על קהילות שח"ף? ומה בסיס
השותפות שלהן?

"קהילת שח"ף היא מודל של התיישבות קבע
חברתית, המוקמת על-ידי קבוצה של צעירים/ות
באזורי פריפריה גיאוגרפית, אשר מטרתה
יצירת שותפות עם הקהילה במקום, לצורך קידום
נושאי חינוך, רווחה, תרבות וחברה"
(מתוך אתר קהילות שח"ף).

המושג קבוצה המודגש במקור אינו מובהר,
מה שמובהר הוא כי מטרתה של ההתאגדות
היא קידום נושאי חינוך, רווחה, תרבות וחברה
באזורים מוחלשים. חולשה זו מונגדת אל מול
הקבוצות שחבריהן נתפסות כמובלע כחזקות. חלק
ממשעותיה של ההבחנה 'צעירים' משמעותה חוזק
בשל האמביציות, קל וחומר שצעירים אלו גם
אינם 'בני השכונות', כמו כן חשוב לזכור שהם
מלווים ובמידת מה גם מוקמים על ידי מוסדות
אליטיסטיים וממומנים על ידי קרנות של בעלי
הון - כלומר חיצוניים הבאים אל מוקדי המצוקה

וממקמת את הפוליטיקה רחוק מן הפרט במסגרת שבה יכולת הניכוח שלו נמוכה והיכולת של החברה להכיר אותו בקשרי זיקה גם כן נמוכה. זהו תוצר של העמדת המשימה לפני החיים הקבוצתיים עצמם, כך שהיא מקבלת משמעות זולתנית. המחשבה לכוונן יצירה אחת ואורח חיים אחד לכל הקבוצות השונות החברות בתנועה, המקבלת ביטוי בטרמינולוגיה של התנועות ובז'רגון שלהן בכינוי הקבוצות והקיבוצים 'נקודות', במשמעות מקבילה לפתישת הקיבוץ המאוחד את קיבוציו השונים כמשקים של הקהילה הגדולה האחת - התנועה, מעידה כי אין לקבוצות השונות אוטונומיה וכי הן אינן נתפשות כשלם הבא בשותפות עם שלמים אחרים, כי אם כצורות קיום חלקיות. מכך ניתן להסיק שהאוטונומיה ממנה נהנה הפרט עצמו נמוכה אף יותר. לפיכך, במקום להציב מודל חלופי של חברת מופת שוויונית וכת חורין המכוננת על קשרי זיקה, משכפלות תנועות הבוגרים את יחסי העוצמה ההיררכיים ומתנהלות בדפוס יחסים של אני-לו. הצבת המשימה הזולתנית במרכז הווייתן מעצבת את כל חייהן ויחסייהן באופן שמכפיף את הפרט לצו התנועה, האומה והמעמד, באופן שסותר את מהות הסוציאליזם ממש כפי שנעשה לו בחברה הכללית.

סיכום

לסיכום, חשוב לעודד את האזרחים להתאגד ולפעול למען עצמם, ולא לראות במגזר הנאבק על האינטרסים שלו דבר פסול. הגשמה מלאה יותר של דמוקרטיה השתתפותית ולכן של צדק אפשרית במסגרת קהילות קטנות שיש בהן שיחה ואחריות הדדית. גם במישור הזה חשוב שהקבוצה תציב במרכז הווייתה את הפרט וצרכיו ולא תשתמש בו ובכוחו למטרות אשר מחוצה לו. חיי השיתוף מכוננים על מוסר צוויי ולא על מוסר תוצאתני-תועלתני. הדבר נכון גם לגבי מסגרות חיים רחבות יותר, כגון איגודי קבוצות. זכות קיומן אינה נקנית מתרומתן לחברה הכללית אלא מן המענים שהן מעניקות לקבוצות ולפרטים המרכיבים אותן. עליהן להציב במרכזן את הקבוצה ולאפשר את האוטונומיה שלה כך שתממש את חירות הפרט. באופן הזה נציב חלופה אמיתית לחברה ונקדם ביתר שאת את המהפכה החברתית. כפי שנאמר כבר בפתחת המאמר, אני מאמין כי יש לחיות חיים של נתינה ושל עשייה במרחב החברתי והפוליטי, ואולם ישנו שטח אפור גדול בין זולתנות לבין אגואיזם.

לתנועה הליברלית אני סבור שאי-שוויון כלכלי אינו מאפשר שוויון במידת החירות הפוליטית. כמו כן, אני איני מכיר בדמות אדם מופשטת המבודדת ומנוכרת לסביבתה. האדם בעיניי הוא יצור קהילתי שאם נקלף ממנו את כל הגדרות הזהות שלו הקשורות לקבוצות ההשתייכות שלו לא יותר ממנו דבר. אבל אני מעוניין להמשיך גם צעד אחד הלאה מברנשטיין ולומר כי האנרכיזם הקהילתי, מה שמכונה סוציאליזם ליברטריאני (חירותני) או אנרכו-קומוניזם, הוא הסוציאלי-דמוקרטיה האמיתית. רק במסגרת שיבה אל המבנה החברתי הקהילתי, המצומצם, שבו יש יחסי קרבה, אחריות כלכלית משותפת וריבונות משותפת, יכולה להתקיים חירות אמיתית לאדם ושלטון אמיתי של העם. הצבת חלופה אמיתית למדינת ההמון הריכוזית ולפיכך גם לכל צורות הסוציאליזם הריכוזיות היא המהפכה האמיתית; בה היחסים בין בני האדם לא יהיו יחסי עצמה אלא קרבה והבנה, והמערכת החברתית לא תציב מודל שרירותי של אי-שוויון או של שוויון אלא תתייחס לצרכיו הקונקרטיים של פרט "בעל פנים".

השפעת המשימתיות על תנועות הבוגרים

גם בקרב הזרמים הסוציאליסטים צריך לערוך הבחנה בין תפישות שיתופיות שונות. נראה כי יחד עם תחיית הקבוצות שב וקם לתחייה גם הויכוח הישן בין הקיבוצים הארציים לבין הקבוצות: הויכוח בין תפישת ההתאגדות ככלי שמטרתו לרכז כוחות ולקדם פעולה משותפת החוצה, למען שינוי הסדר החברתי והפוליטי בחברה כולה, בבחינת ניצול כוחה של הקבוצה למען האחר, לבין תפישה הרואה בהתאגדות עצמה ובעצם קיומה מעשה פוליטי שיש בו לשנות את המציאות. לצערי נדמה לי כי קולם של הראשונים בשיח נשמע יותר ומאפיל על הגישות הסוציאליסטיות האחרות. ברי לכל כי ללא שינוי המוסדות לא יקום תיקון האדם וללא תיקון האדם לא ישתנו המוסדות. ואולם החשיבות בה תופשות תנועות הבוגרים את העמדת עצמן וכוחן לשירות החברה מתוך אחריות לאומית מחד, ולקידום 'המהפכה' מאידך, גורמת לסידורן הפנימי באופן שאינו משקף את האידיאלים בשמם הן פועלות ואותם הן רוצות לקדם. רוצה לומר: מרוב שהן מנסות לקדם את המהפכה הן שוכחות את פישרה - חירות האדם ושינוי היחסים החברתיים - יצירת חברת מופת; העמדת כוחו של הפרט לצרכי הכלל ללא התחשבות ברצונותיו מקבלת ביטוי בתפישה המעמידה את התנועה לפני הקבוצות

רק במסגרת שיבה אל המבנה החברתי הקהילתי, המצומצם, שבו יש יחסי קרבה, אחריות כלכלית משותפת וריבונות משותפת, יכולה להתקיים חירות אמיתית לאדם ושלטון אמיתי של העם.

הצבת המשימה הזולתנית במרכז הווייתן מעצבת את כל חייהן ויחסייהן באופן שמכפיף את הפרט לצו התנועה, האומה והמעמד, באופן שסותר את מהות הסוציאליזם ממש כפי שנעשה לו בחברה הכללית.

צפירי גדרון הוא סטודנט להיסטוריה ומדעי המדינה, מורה בתיכון רנה קאסן בירושלים וחבר קבוצת חורש